

crkva u svijetu

RASPRAVE I ČLANCI

ISUSOV POGREB U SVJETLU POVIJESNIH PODATAKA

Stipe Jurič

Ljudi svih vremena iskazivali su počast svojim mrtvima i brinuli se o njihovu ukopu. Pogrebni su obredi opća pojava i sretamo ih kod svih naroda. I Božji narod imao je svoj ceremonijal i pogrebne običaje. Mi ćemo se uglavnom zadržati na podacima koji su nam poznati iz novozavjetnog razdoblja.

Pri pokapanju svojih mrtvih Židovi su se držali svog minucioznoga obrednika. Taj je ceremonijal između ostaloga predviđao: zatvoriti oči mrtvacu, oprati mrtvo tijelo, pomazati ga, ošišati mu kosu, obrijati bradu, zaviti ga u ukopno platno natopljeno miomirisima i pomastima, pokriti mu lice s ubrusom, naricati za mrtvacem, a tek onda bi se pokojnik sahranjivao. Ovo štovanje mrtvih i iskazivanje bola, iako su obrednog karaktera, nisu povezani s praznovjerjem kao u okolnih naroda i nipošto ne znači kult mrtvih, jer kult mrtvih jahvistička vjera strogo zabranjuje (usp. Lev 19, 28, 31; 20, 17; Pnz 14, 1; 18, 11). Radije taj obred valja protumačiti kao neku vrstu pripravljanja pokoja, smirenja i blaženstva pokojniku, pridruživanja njegovim precima (usp. Post 25, 8; 25, 29; 49, 29, 32), uvođenja pokojnika u počinak kraj otaca svojih (usp. 1 Kr 2, 10; 11, 43). Ti su se starozavjetni običaji zadržali i prakticirali i u novozavjetno vrijeme (usp. Mk 5, 38; Iv 11, 38—44; Dj 9, 37). Dužnost pokapanja svojih mrtvih poznata je novozavjetnim piscima (usp. Mt 8, 21s).

Nema dvojbe da su Josip iz Arimateje i Nikodem, koji su položili Isusovo mrtvo tijelo u grob, sljedili židovske običaje pokapanja, barem u tolikoj mjeri koliko im je dopuštala žurba: »Tada uzeše Isusovo tijelo te ga, prema židovskom običaju sahranjivanja, obaviješe platnom s mirodijama« (Iv 19, 40). Isus je naime ukopan na brzu ruku, budući da je »subota već osvitala« (Lk 23, 54), a subotom se, prema propisu o subotnom počinku, nije smjelo ništa raditi. Na žalost, evandeoski izvještaji

o Isusovu pogrebu prilično su kratki i, glede židovskih ukopnih običaja, veoma oskudni, jer donose samo neke pojedinosti, koje se opet ponešto razlikuju (usp. Mt 27, 57—61; Mk 15, 42—47; Lk 23, 50—56; Iv 19, 38—42). Odatle problemi: Je li Isusov ukop na Veliki petak »kad nastade večer« (Mt 27, 57; Mk 15, 42) bio provizoran, tj. učinjen za nuždu, ili konačan? Je li njegovo mrtvo tijelo bilo pomnjivo oprano, ili je bilo položeno u grob izranjeno i iskrvavljeno, onako kao što je bilo u trenutku skidanja s križa? Je li mrtvo tijelo bilo pomazano prije ukopa, kako to daje naslutiti Iv 19, 40, ili je pak bilo ukopano bez pomazanja, a pomazanje odgođeno za prvi dan sedmice kada prođe subotni počinak, kako to izričito govore Mk 16, 1s i Lk 23, 56; 24, 1?

1. Molba za tijelo

Ako se četvorica evanđelista razlikuju jedan od drugoga s obzirom na detalje u izvještaju o Isusovu pogrebu, oni su, međutim, jednodušni u tvrdnji da je neki čovjek iz Arimateje, imenom Josip, otišao k Pilatu i zatražio tijelo Isusovo (Mt 27, 58; Mk 15, 43; Lk 23, 52; Iv 19, 38). Zašto je trebalo da netko ode k Pilatu i da zatraži tijelo Isusovo? Za osuđenika u staro doba kraj života nije još značio i kraj kazne. Rimsko je pravo raspolagalo još s dodatnim kaznama koje su se nalagale po izvršenju kazne. Rimski je zakon naime poznavao i proglasio svojim daljnje kažnjavanje poslije pogubljenja na smrt osuđenog. Riječ je o gubitku prava na pogrebne počasti, tj. zabrani na iskazivanje posljednje počasti i uskraćivanju pogreba. Po izvršenju službene smrtne kazne nije odmah bio dopušten ukop tijela: »Damnati publicatis, bonis sepultura prohibebantur« (Tacit, *Ann.*, 6, 29).¹ Rječito je i Eusebijevo svjedočanstvo (*Hist. eccl.*, V, 1, 61; id., *De mart. Pol.*, 9) u kojemu govori o kršćanskim mučenicima: »Bili smo u velikoj boli, jer nismo mogli skinuti njihova tijela na zemlju. Noć nam nije mogla pomoći, novac zvesti, molitva nije zbunila stražare; oni su pošto-poto stražarili, kao da su s time imali više dobiti, nego li da tijela imaju grob.«²

Predavanje pogubljenika za ukop moglo se dobiti jedino činom administrativnog pomilovanja, koje je ovisilo o volji vrhovne sudske vlasti ili o volji upravitelja. Ako je zahtjev za izručenje mrtvog tijela došao od roditelja, obično je molba uslišavana (usp. Plutarchus, *Antonius* 2; Cicerone, *Or. Philipp.*, 2, 7, 17). Ako je mrtvo tijelo zločinca bilo u stvari predano za ukop, to je, dakle, trebalo prije svega zahvaliti dobroj volji nadležnih vlasti, koje bi izdavale naredbu da se mrtvo tijelo preda onima koji su se obraćali s izričitom molbom da im se dopusti ukopati mrtvacu: »Corpora eorum qui capite damnantur cognatis ipsorum neganda non sunt; et id se observasse etiam divus Augustus libro decimo de vita sua scribit« (Ulpian, *Dig.*, 48, 24, 1).³ Isti autor prosljeđuje: »Hodie⁴ autem

¹ Cornelius Tacitus, *Annales* (Scriptorum Romanorum quae extant omnia, 238—241), Pisa, Giardini, 1975, str. 681.

² Eusèbe de Césarée, *Histoire Ecclésiastique* (Sources Chrésiennes, 41), Paris 1955, str. 22.

eorum, in quos animadvertitur, corpora non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petatum et permissum; et nonnumquam non permittitur, maxime maiestatis causa damnatorum.« Tko bi vlastitom inicijativom odnio mrtvo tijelo pogubljenoga, mogao je biti kažnjen (usp. Kvintilijan, 8, 5, 16).

Mojsijev je zakon nalagao da se obješeni pokopaju istoga dana kada su bili smaknuti (Pnz 21, 23). Izvršenje te odredbe, kao i svakog drugog ukopa, čekalo je bližu rodbinu pokojnikovu. U slučaju da nije imao rodbine, onda su se trebali pobrinuti za ukop njegovi možebitni prijatelji ili mjesna zajednica. U Isusovu slučaju, Josip iz Arimateje pobrinuo se za njegov ukop. Prvi je »odvažno ušao k Pilatu i zatražio tijelo Isusovo« (Mk 15, 44). Iz evanđeoskih izvještaja moglo bi se zaključiti da je Josip olako umolio Pilata i na laku ruku isprosio tijelo Isusovo. Međutim, to nije zato što bi Pilat bio posebno dobrohotan i blagonaklon prema Isusu, a niti zato jer se je Josip iz Arimateje predstavio kao prijatelj Isusov, što je po rimskom običaju možda bilo dovoljno da se preda tijelo pokojnikovo. Vjerojatnije je to zbog toga što je Pilatu bio poznat židovski vjerski običaj — možda je čak upozoren od Josipa kako se mrtvi Isus mora pokopati prije zalaska sunca — i što nije htio raspaljivati židovske osjećaje: »Pilat se začudio da je već umro te dozva stotnika pa ga upita je li davno umro. Kad primi obavijest od stotnika, dade Josipu mrtvo tijelo« (Mk 15, 44s). Bio je dan Priprave i uskoro je trebala započeti ne samo subota, već i najveći židovski blagdan Pasha. Odatle žurba pri ukopu; gotovo bi se dalo naslutiti da je ukop bio provizoran, jer se obavljalo samo ono što je bilo najnužnije.

2. Dužnost sahranjivanja

I najprimitivniji ljudi prehistorije posvećivali su brigu ukopu mrtvih. Temeljna dužnost svake obitelji je sahraniti svoje mrtve. Prema biblijskoj tradiciji; uskraćivanje pokopa bila je najveća ponižavajuća uvreda što se mogla učiniti nekom pokojniku. Biti lišen ukopa za biblijskog pisca je to strašna nesreća (Ps 79, 3), odnosno jedna od najžasnijih kazna koja čeka bezbožnike (1 Kr 14, 11; Jr 16, 4; 22, 18s). Mojsijev će zakon ići tako daleko da će tražiti da se pokopaju čak i zločinci (Pnz 21, 23). Taj humani čin pokapanja mrtvih bio je u židovskom narodu prvotna obaveza svakoga čovjeka, pojedinca i zajednice. Štoviše, i svećenika, kao što se može zaključiti iz rabinskog tumačenja teksta Lev 21, 2ss, koji mu dopušta da i on može sahranjivati svoju najbližu rodbinu, pa čak pod cijenu da se može okaljati dodirom pokojnika.⁵

³ Domicije Ulpian iz Tira u Feniciji rimski je pravnik iz 3. st. pos. Kr. Ne samo da je bio jedan od najizvršnijih rimskih pravnika, nego i jedan od izvora pri sastavljanju *Digesta Iustinianei*, tj. justinijanskoga kodifikacijskog zbornika. Ime je dobio po caru Justinianu I (527—565) koji je najzaslužniji da su skupljeni *leges et iura*, tj. osnovni zakoni i uredbe careva te spisi rimske jurisprudencije i sudske prakse, u kompilativno djelo od 50 knjiga. Ta kompilacija, sastavljena od profesora i odvjetnika, poznata je pod imenom *Digesta ili Pandectae*.

⁴ Tj. u vrijeme rimskoga cara Septimija Severa, koncem 2. i početkom 3. st. pos. Kr.

⁵ Usp. H. L. Strack—L. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, I, München, 1982, str. 487.

Brinuti se o mrtvacu i pokopati ga bilo je to za židovski narod kao neka vrsta zakona, obvezivalo je svakoga. Tako u Bab. Talmudu, traktat *Mo'ed Katān* (Mali blagdan) 27b, nalazimo slijedeću odredbu koja se vjerojatno temelji na Izl 18, 20 ili Miš 6,8: »Ako je u nekom gradu mrtvac, svim stanovnicima je zabranjeno posvršiti posao, jer su svi dužni uzeti udjela na pripremanju pogreba i na samom pokopu.« Kod Židova se na poseban način naglašavala tzv. zapovijed mrtvih, a pod tim se podrazumijevala obveza iskazivanja posljednje ljubavi prema mrtvima koji nisu imali nikoga svoga. Svatko, tko bi našao mrtvacu, bio je dužan pokopati ga. Čak su veliki svećenici i nazireji, kojima je zakon izričito zabranjivao okaljanje dodirom pokojnika,⁶ bili obvezni pokopati nađeno mrtvo tijelo: »Na svome ocu ili majci ne smiju se onečistiti, ali ipak moraju se onečistiti po obvezi prema mrtvacima« (Midraš *Sifre*. Br. 6,6 (9a). Ista obveza vrijedila je i za nazireje (usp. Bab. Talmud, traktat *Nazir* [Zavjetovani] 47b). Okaljanje dodirom mrtvačkoga tijela vlastitih roditelja i drugih krvnih rođaka koje je bilo dozvoljeno (usp. Lev 21, 2ss), rabinsko je tumačenje izmijenilo u naredbu »morati«. Svećenik je dakle bio prisiljen da se pobrine o pokopu svojih krvnih rođaka (Midraš *Sifre Lev* 21,3 (377a).

Dužnost prema mrtvacima ima uvijek prednost pred drugim zapovijedima zakona. Tko iskaže ljubav prema mrtvacu, tj. uzme ga, nosi ga, iskopa mu grob, ukopa ga, biva oslobođen od molitava i drugih obveza koje zakon propisuje (Bab. Talmud, traktat *Berkot* (Blagoslovi 14b; 18a). Također ima prednost pred učenjem Zakona i žrtvama, pa čak i pred obrezanjem (Bab. Talmud, *M'gilā* (Svitak). Prema Mišninu traktatu *K'tuvōt* 11,1, baštinići imovine dužni su pokopati udovicu.⁷ Posve je razumljivo da je dužnost prema mrtvima još više obvezivala Izraelce nesvećenike. Međutim, iskazivanje dubokoga poštovanja prema mrtvacu nije se smatralo samo pukom dužnošću, nego i djelom ljubavi koje će Bog nagraditi (usp. 1, 17s; 2, 7s). Prema Mišninu traktatu *Pe'ā* (Kut, Okrajak) 1, 1, onaj koji je učinio djelo ljubavi pokapanjem mrtvacu, prima djelomičnu plaću ovdje na zemlji, dok ga glavna plaća čeka na nebu: »Ovo su stvari čije kamate čovjek uživa na ovome svijetu, dok ga glavna nagrada čeka na drugome svijetu: poštovanje prema roditeljima, *djela ljubavi*, mirotvorstvo...« Također se zaslužuje zasluga i obećaje nagrada svima koji sudjeluju u pogrebu.

Židovski povjesničar J. Flavije podsjeća da je osnovni zakon čovječnosti ne dopustiti da itko ostane nepokopan (*Contra Apion* II, 211).⁸ Nadahnujući se tisućljetnom izraelskom tradicijom o dužnosti pokapanja čak i neprijatelja, koje se smatralo djelom bogoljubnosti, posebno je to bila dužnost vojske u ratu (usp. 1 Kr 11, 15), J. Flavije se zalaže da

⁶ »Za sve vrijeme svoga zavjeta Jahvi neka se ne primiče nikakvu mrtvacu. Neka se ne onečišćuje ni zbog svoga oca, ni zbog svoje majke, svoga brata ili svoje sestre, ako bi umrli« (Br 6, 6s; usp. Lev 21, 1ss).

⁷ H. Danby, *The Mishnah*, Oxford 1983, str. 260.

⁸ »Dužnost dijeljenja s drugima usađena nam je u pamet od našega zakonodavca i u drugim stvarima. Moramo opskrbiti vatru, vodu, hranu svima koji to traže, pokazati put, ne ostaviti leš nepokopan (usp. Pnz 21, 23; Tob 1, 17ss), biti obzirni čak prema deklariranim neprijateljima« (H. St. J. Thackeray, *Josephus in nine volumes* [I, The Life. Against Apion], London 1967, str. 379).

čovjek treba pokopati i svoje neprijatelje (*Bell. Iud.*, 4, 360),⁹ te da nikome, po izvršenju kazne, ne bi trebalo negirati sahranu izvan propisanog vremena (*Bell. Iud.*, 5, 514).¹⁰

Iz rečenoga proizlazi da se dužnost pokopanja svojih i tuđih mrtvih (usp. Post 23, 1—20; 25,9; Tob 1, 17s; 2,7s; 6,15; 12,12s; 14,11; 1 Mak 2,70) kod Jahvina naroda ne temelji samo na pisanom zakonu, nego i na naravnom zakonu humanosti. Dobri običaj pokopanja poubijanih neprijatelja (usp. 1 Kr 11, 15; Ez 39, 11—15) uvriježio se u izraelskom narodu, ne samo iz puke činjenice da nepokopano mrtvo tijelo onečišćuje zemlju i zagađuje zrak, nego i iz osjećaja smilovanja i dubokog poštovanja prema mrtvima (usp. 2 Sam 21, 10—14).

3. Vrijeme ukopa

Židovsko duboko poštovanje prema mrtvima protezalo se na sve mrtve bez razlike. To strahopoštovanje očitovalo se na poseban način u velikoj brizi da se mrtvo tijelo pokopa u predviđenom vremenu. Kaznjenik je morao biti pokopan istoga dana, prema Pnz 21, 23: mrtvo tijelo obješenoga »neka ne ostane na stablu preko noći, nego ga pokopaj istoga dana, jer je obješeni prokletstvo Božje«. To isto propisuje i kasnije židovsko zakonodavstvo (Mišna, traktat *Sanhedrin* 6, 4).¹¹ Međutim, ta je odredba u Mišni poopćena pa se proteže na sve mrtve, s jednim važnim izuzetkom: »Svaki koji je smaknut i ostane preko noći krši jedan negativni propis. Ali ako je smaknut i ostao zbog časti, da bi se donio lijes i ukopna odjeća, on nije time počinio prekršaj« (*Sanh.* 6, 5).¹² Kontekst pokazuje da se ova izjava ne odnosi na zločince. U stvari, sahrana mrtvacu na dan njegove smrti bila je opća praksa, teorijski na temelju teksta Br 20,1 (usp. Bab. Talmud, *Mo'ed Katān* 28a), praktično

⁹ Pišući o pogibli nekoga Nigera, kojeg su Rimljani uhvatili i ubili za vrijeme zauzeća Jeruzalema, veli: »Kad su ga donijeli izvan (gradskih) vrata, on, očajan zbog svog života, molio ih je da ga pokopaju, ali oni žestoko izjavše da mu neće ispuniti želju njegova srca — da mu neće dati grob — i nastavše ga ubijati« (Thackeray, III, *The Jewish war*, str. 108). U istome djelu (*Bell. Iud.*, 4, 381s), opisujući zauzeće Jeruzalema i smrt na svakom koraku, hrpe mrtvih, J. Flavije se zgraža nad barbarstvima zelota prema Židovima i mrtvima: »Zeloti su, međutim, činili toliko barbarstvo da nisu nikome dopuštali sahranu, bilo da je netko bio ubijen u gradu ili na cesti; kao da su odlučili uništiti prirodne zakone i zakone svoje zemlje, a svojim nasiljima nad čovječanstvom pridonijeti već zagađenom nebu, ostavljahu mrtve da trunu na suncu« (id., str. 111s).

¹⁰ Izvještavajući o velikim žrtvama među Židovima i beznađu da pobjegnu, oskudici hrane i strašnoj gladi, J. Flavije (*Bell. Iud.*, 5, 514) bilježi: »Što se tiče sahranjivanja svoje rodbine, bolesni nisu imali snage, dok oni koji su još uvijek imali jakosti bili su zastrašeni, s jedne strane zbog mnoštva mrtvih, s druge strane zbog neizvjesnosti vlastite sudbine. Jer, mnogi su umrli dok su pokapali druge, a mnogi su dospjeli u svoje grobove prije nego im je bilo suđeno umrijeti (tj. nebriga i nepokopavanje drugih ubrzava vlastitu smrt), (Thackeray, III, 1. c.).

¹¹ »Mrtvačko tijelo neka se skine odmah: ako bi ostalo preko noći prekršila bi se jedna negativna odredba, jer je pisano: 'Njegovo mrtvo tijelo neka ne ostane na stablu preko noći'« (Danby, n. dj., str. 390).

¹² Id., str. 391.

zbog klimatskih razloga. Jedino tamo gdje nije bilo moguće nabaviti lijes i mrtvačku odjeću isti dan, ukop bi se odgađao za slijedeći dan (usp. izvankanonski traktat *Semahot* [Početak] 11).

Propis o pokapanju pogubljenika pojavljuje se u targumskim djelima. Targum *Pseudo-Jonatan*, npr. prenosi tekst Pnz 21, 22s s malom preinakom: »moraš ga pokopati o zalasku sunca«. Točno istu varijantu nalazimo u *Palestinskom Targumu* (Neofiti) glede Br 25,4. J. Flavije, pišući o okrutnim zločinima Idumejaca, spominje vrijeme pokopa u jednom drugom kontekstu; uspoređuje brigu Židova da ukopaju svoje mrtve s brigom da se oni koji su bili razapeti zbog smrtno kazne skinu (s križa) i pokopaju prije zalaska sunca (*Bell. Iud.* 4, 317). Evo toga teksta: »Oni su zbiljski išli toliko daleko u svojoj bezbožnosti da su izbacivali leševe bez pokopa, iako su Židovi pažljivi prema pogrebnim obredima da su čak zločince osuđene na razapinjanje skidali i pokapali prije zalaska sunca.«¹³

Da su Židovi iskazali pijetet prema zločincima i prokletnicima što su na smrt osuđivani i vješani na drvo križa, J. Flavije svjedoči i u jednom svom drugom djelu (*Ant.* 4, 202): »Onaj koji je pohulio Boga, pošto je bio kamenovan i obješen (na križ) preko dana,¹⁴ neka se pokopa bez časti i potajno (*atimōs kaī aphanōs*).«¹⁵ Da su se tijela smaknutih osuđenika morala skinuti i pokopati prije zalaska sunca, potvrđuje veliki Židov iz dijaspore, Filon Aleksandrijski, kada govori o dvjema nuždama: o nuždi da kažnjeni neprijatelji budu obješeni i izloženi suncu, nebu, zraku, vodi, zemlji, i nuždi da se skinu i stave na mjesto mrtvih (pokopaju), kako ne bi mogli ništa onečistiti na zemlji (*Spec. Leg.* III, 150—152). Prema njemu, Bog je mogao izabrati tisuću vrsta smrti, ali stvarno on je izabrao i odredio da svatko tko prekine život treba biti obješen na drvo. Međutim, pošto je formulirao taj propis, Bog pokazuje svoj osjećaj ljudskosti izjavljujući: »Ne smije se dopustiti da sunce zađe nad žrtvama, nego ih treba skinuti i sakriti (pokopati) ispod zemlje.«¹⁶ Zanimljivo je kako Filon, pozivajući se na Jahvine naloge (Izl 21, 12; Lev 24, 17), s jedne strane odobrava najstrožiju kaznu kao neku vrstu uspostavljanja pravednosti, a s druge strane, citirajući dosta slobodno Pnz 21, 23, ističe i tumači židovsku pobožnost, odanost i puno pošto-

¹³ Thackeray, III, str. 93.

¹⁴ »Tko god opsuje Boga svoga, neka snosi svoju krivnju; tko izgovori hulu na ime Jahvino, neka se smakne — neka ga sva zajednica kamenuje; bio stranac ili domorodac, ako pohuli ime Jahvino mora umrijeti« (Lev 24, 15s). U 1 Kr 21, 13 imamo slučaj primjene kazne kamenovanja zbog hule kao poglavitog znaka bezboštva. U NZ Židovi su optužili Isusa za hulu zato što se naziva Sinom Božjim (Iv 8, 49. 59; 10, 31—36) i upravo će zbog toga biti osuđen na smrt (usp. Mt 26, 65s; Mk 14, 64).

Lev 24, 16 propisuje kaznu kamenovanja, dok Pnz 21, 23 zahtijeva skidanje tijela svakog zločinca koji je, poslije izvršenja kazne, bio izložen na drvetu, kako bi bio pokopan prije noći. Praktično dvostruka kazna kamenovanja i izlaganja na drvetu, čini se, bila je ograničena na bogohulnike. Sve dovle J. Flavije slijedi židovsku predaju. Ali kad dodaje riječi *dī'hēméras* (»preko dana«, »kroz jedan dan«), odvađa se od prakse opisane u Mišni.

¹⁵ Thackeray, IV, *Jewish Antiquities*, str. 573.

¹⁶ F. H. Colson, *Philo in ten volumes* (VII, De specialibus legibus), London 1968, str. 571.

vanje prema mrtvima, čak i zločincima; pri tome posebno naglašava Božju humanost, kojom iskazuje svoje veliko milosrđe prema onima čija su djela bila nehumana, nemilosrdna i okrutna.

4. Pogrebni obredi i subotni počinak

Subota je kod Židova dan kojim završava tjedan. Samo ime »subota« (*šabbāt*) označuje prekid rada iz vjerske pobude, pa je stoga dan počinka za ljude i stoku (Izl 20, 8—11; Lev 23, 3), uz to dan veselja (Hoš 2, 13) i bogoštovnog sastanka (Br. 28, 9s). Budući da se strogo pazilo na njeno održavanje, bili su zabranjeni gotovo svi poslovi (npr. oranje i sijanje, žetva i berba, izlaženje iz kuće, skupljanje drva, loženje vatre, kuhanje i pečenje, kupovanje i prodavanje, samoobrana, spasavanje unesrećene domaće životinje, itd.). Sada ćemo vidjeti kako stvari stoje s pogrebnim obredima u subotu, što se je moglo činiti, a što se pak moralo dogoditi za prvi dan u tjednu, tj. dan nakon subotnjeg počinka. Prema Mišni, *Mo'ed Katān* 1, 6, Židovi »ne mogu izdubsti grobne niše ili grobove za vrijeme polublagdana,¹⁷ ali stare niše mogu biti podešene (pripravljene) za vrijeme polublagdana. Za vrijeme polublagdana mogu kopati grob¹⁸ i praviti lijes dok mrtvac leži u dvorištu.«¹⁹

Jedan drugi traktat, *Šabāt* 23, 4 veli: »Ako je lijes napravljen (u subotu za nekog pogamina) i grob za njega iskopan, Izraelac može biti pokopan u njemu na tom mjestu; ali ako je bio pripravljen za nekog Izraelca, nikada nijedan Izraelac ne može biti ukopan na tom mjestu.«²⁰ Isti traktat u slijedećem retku, 23, 5, donosi upute koje se odnose na pripravljanje mrtvaca za ukop: »U subotu mogu pripremiti sve ono što je potrebno za mrtvaca: pomazati ga, oprati ga, pobrinuti se da mu se ne makne ni jedan ud. Mogu izvući dušek ispod njega i položiti ga na pijesak da se duže sačuva... Ne smiju zaklopiti oči mrtvacu u subotu.« Zabrana micanja čak i očnih kapaka mrtvaca te nastojanje da se duže sačuva, tj. da se odgodi raspadanje, jasno pokazuju da pokop nije mogao biti subotom.²¹

5. Pripremanje tijela za ukop

U traktatu *Šabāt* 23, 5, kao što smo malo čas vidjeli, pranje i pomažanje mrtvaca je apsolutno naglašeno, pa se te dvije spomenute radnje pogrebnog ceremonijala mogu držati kao sigurne. Osim toga, mrtvo bi se tijelo oblačilo ili zavilo u čisto platno, a tek onda polagalo u grob.

¹⁷ Tj. dani između početka i kraja blagdanā Priprave i Sjenica.

¹⁸ To je manje naporan posao nego što je dubsti grob u pećini (stijeni), budući da je teški rad bio zabranjen.

¹⁹ Što dokazuje da je nužda hitna (mrtvac ne može čekati); usp. Danby, str. 208.

²⁰ Id., str. 120.

²¹ Bab. Talmud (Soncino izd.), *Mo'ed* I, str. 771s donosi jednu zanimljivost u vezi zabrane zatvaranja očiju mrtvacu. R. Šimun Gamaliel reče, ako bi netko želio zatvoriti oči mrtvacu, neka mu nalije vina u nosnice, stavi ulja između očnih kapaka i drži dva velika nožna prsta, tada će se njegove oči zaklopiti same.

5.1. Pranje mrtvaca

Najhitnija od svih stvari što se trebala obaviti iskazujući počast prema mrtvacu jest pranje njegova tijela (usp. Dj 9, 37; Bab. Talmud, *Mo'ed Katān* 28b) Radi se o veoma važnoj stvari koja je bila dozvoljena u subotu (*Šabāt* 23, 5). Obično su žene prale mrtvo tijelo, kao što se može zaključiti iz Gemare²² na traktat *Mo'ed Katān* 1, 9, gdje imamo neku vrstu naricaljke koju su žene naricale nad mrtvacem. Evo jednog stiha te tužaljke: »Povuci kost iz lonca, i kotliče napuni s vrućom vodom.«²³ U bilješci se može razabrati smisao tih riječi: on je mrtav, on ne treba juhu s mesom; umjesto toga sada sada naliij lonce i kotliče s vrućom vodom.

Je li Isusovo mrtvo tijelo bilo oprano prije nego što je bilo položeno u grob? Evanđelisti nam o tome ne govore ništa. Nije jasno kako su ti ljudi, Josip iz Animateje i Nikodem, uspjeli nabaviti toliku količinu pomasti: »On donese smjesu od oko sto litara smirne i aloje« (Iv 19, 39),²⁴ a da nisu imali vremena oprati iskrvavljeno tijelo, prije nego su ga položili u čisto bijelo platno. Ivan uostalom nadodaje da je Isus bio pokopan »prema židovskom običaju sahranjivanja« (19, 40) i zna da je pranje mrtvaca bitan dio toga židovskog običaja. Zato možemo zaključiti: iako nije izričito spomenuto da je Isusovo mrtvo tijelo bilo oprano prije ukopa, ipak se taj čin podrazumijeva. Apokrifno *Petrovo evanđelje* 6, 24 posve je eksplicitno: »Uze Gospodina, oprga ga, zavi u platno i stavi u svoj grob, koji se zvao Vrt Josipov.«²⁵

5.2. Pomazanje mrtvaca

Moglo bi se pretpostaviti da se pomazivalo samo uljem. Naime, prema Str. — Bill., II, str. 53, mirodije se ne spominju u rabinskim spisima.²⁶ Međutim, u Mišni, *Berakot* 8, 6 stoji: »Blagoslov se ne može izgovoriti... nad svijetom ili mirodijama upotrebljavanim za mrtve.«²⁷ Prema Gemari »mirodije su se upotrebljavale radi uklanjanja zadaha.«²⁸

Nije posve jasno da li su se miomirisni i pomasti stavljali na tijelo, da li na zavoje ili negdje drugdje u blizini mrtvaca. Taj treći slučaj je u više navrata potvrđen: »Prije su bili običaji da se miomirisna posuda stavi ispod kreveta onih koji su umrli od trbušnih (crijevnih) smetnja.«²⁹

²² Oko 200 g. pos. Kr. dovršena je iscrpna zbirka židovskih zakona koja se zove Mišna. U nekoliko narednih stoljeća ona će biti kompletirana tumačenjima i nadopunama koja se zovu Gemara. Mišna i Gemara zajedno tvore Talmud. Postoji Babilonski i Jeruzalemski Talmud.

²³ Bab. Talmud (Soncino izd.) *Mo'ed* IV, str. 186.

²⁴ *Smirna* ili *mirta* je mirisava smola (mirtova smola) koja se upotrebljavala za kađenje, mirisanje, liječenje rana i osobito za pomazanje mrtvaca. *Aloja* je mirisavo drvo, iz čijih se velikih mesnatih listova dobivala mirisava tekućina i upotrebljavala se za slične svrhe kao i smirna, osobito za uklanjanje neugodnog zadaha.

²⁵ M. Erbetta, *Il Vangelo di Pietro*, u »Gli Apocrifi del Nuovo Testamento«, I, 1, str. 142.

²⁶ Općenito o pomazanju usp. Str.—Bill., I, str. 426—429.

²⁷ Danby, n. dj., str. 9.

²⁸ Bab. Talmud (Soncino izd.), *Zeraim*, str. 321.

²⁹ Id., *Mo'ed* IV, str. 177.

Jedan drugi tekst veli: Imajući u vidu otklanjanje zadaha, miomirisni su se stavljali na lijes (usp. 2 Ljet 16, 14) ili negdje drugdje za vrijeme pogreba (*Ber* 8, 6; *Iv* 12, 7; 19, 39), mirta i aloja (u tekućem stanju) nosili su se u procesiji (povorci) *Bezah* 6a; *Iv* 19, 39) ... Kasnija je praksa otopinu od miomirisna stavljala u vodu u kojoj je mrtvac bio opran.³⁰ Pomast je redovito bila čisto maslinovo ulje, ponekad bi se pomiješalo s vinom ili mirodijama.

Ako je bilo teško odgovoriti na pitanje o pranju mrtvoga tijela Isusova, još je teže dati pravi odgovor na pitanje: je li Isusovo tijelo bilo pomazano prije ili poslije ukopa? Također je i pomazanje bilo jednako važno kao i pranje, budući da je bilo dozvoljeno obavljati ga u subotu (*Sabāt* 23, 5). Međutim, prema sinopticima, žene su išle na grob tek na uskrsno jutro, pošto su nabavile potrebna ulja: »Po suboti, u svanuće prvoga dana sedmice...« (*Mt* 28, 1); Marko je još izričitiji: »Kada prođe subota... kupe miomirisna da odu pomazati Isusa. I vrlo rano prvoga dana sedmice dođu na grob s izlaskom sunca« (16, 1s); »U prvi dan sedmice, vrlo rano, žene dođoše na grob, noseći miomiris koji bijahu pripremile« (*Lk* 24, 1). Ako su žene pričekale da prođe subota (*Mk* 16, 1) pa da tek onda odu na grob pomazati mrtvo tijelo Isusovo, nije to zato što je pomazanje subotom bilo zabranjeno, naprotiv, bilo je dopušteno kao što smo vidjeli (*Sabāt* 23, 5). Vjerojatno je razlog bio taj što kupovanje miomirisna, koji su bili neophodni za pomazanje, nije bilo dopušteno u subotu.³¹

Znamo da je cilj pomazanja neutralizacija zadaha od raspadanja tijela. Ali već je Nikodem to učinio i to još u velikoj mjeri: »On donese smjesu od oko sto litara smirne i aloje. Tada uzeše Isusovo tijelo te ga, prema židovskom običaju sahranjivanja, obviše platnom s mirodijama« (*Iv* 19, 39s). Vjerojatno su pobožne žene htjele iskazati još jedan čin poštovanja i čašćenja, izlijevajući ulje po tijelu. Ali *Mk* 16, 1 te *Lk* 23, 56 i 24, 1 spominju miomiris i pomast, uz to izričito govore o njihovoj nakani da pomažu Isusa.

5.3. Oblačenje mrtvaca

Oblačenje mrtvaca, odnosno zavijanje u čisto platno sastavni je dio židovskoga pogrebnog obreda. Kvalitet ukopne odjeće zavisio je od imućnoga stanja dotične obitelji. Velike razlike što su se zamijećivale između pogrebā bogatih i onih siromašnih često su bile na udaru kritike. Razlike očitog govore da je opremanje mrtvaca donosilo sa sobom velike troškove. Katkada su ti izdaci grančili s pretjeranošću, luksuzom i rasipnošću, pa je spremanje mrtvaca sve više postajalo predmetom uzbune za rodbinu. U vezi s tim evo jednog teksta iz talmudskog vremena: »Nekad su troškovi opremanja mrtvaca bili nesnosivi za njegovu najbližu rodbinu; štoviše, bili su teži nego njegova smrt, tako da bi mrtvačev najbliži rođak napuštao mrtvaca i bježao. To je bilo tako sve do vremena Rabana Gamaliela koji je na jednostavan način postupio sa sobom i, ne

³⁰ *Jewish Encyclopedia*, III, 1903, 434b.

³¹ *Usp. Str.—Bill.*, II, str. 53.

obzirući se na svoj ugled, naredio za svoj ukop priprostu lanenu haljinu. Iznijeli su ga u lanenom odijelu, a iza toga sav je narod slijedio njegov primjer i iznosio svoje mrtvace u lanenoj odjeći. R. Papa³² reče: i dan-danas čitav svijet slijedi tu praksu i sahranjuje svoje mrtve u običnoj i bezvrijednoj odjeći.³³ Ta odjeća je zapravo komad lanenoga platna *sindōn* (LXX i NZ za hebr. *sādīn*, aram. *sedīnā'*) koji se u talmudskim spisima pojavljuje i kao donja i kao gornja haljina.³⁴ Što se tiče bojā ukopnoga platna, davala se prednost bijeloj boji.³⁵ U kršćanskom periodu sve više se išlo za pojednostavnjivanjem stvari, osobito se nije pridavala velika važnost odijevanju mrtvacu kako bi se izbjegla skupocjenost i luksuz.³⁶

Što se tiče Isusova ukopa i čistoga platna, nailazimo opet na poteškoću. Pođimo najprije od problematičnoga Markova teksta 15, 46: »On (Josip iz Arimateje) kupi platno, skinu Isusa, zavi ga u platno i položi u grob koji bijaše izduben u pećini«. Prema Marku, dakle, Josip iz Arimateje je na dan Isusove smrti, tj. na prvi dan Beskvasnih kruhova (*macōt*), kupio laneno platno za Isusov ukop. Međutim, pravo kupovanja i prodavanja na taj dan polublagdana, u petak, bilo je zabranjeno. Možda nije posrijedi kupovanje, nego isporučivanje robe od strane prodavača. Mišnim traktat *Becā* (jaje) 3, 6—8 govori o zabrani nabavke živežnih namirnica u petak. Ali o ikupovanju i trgovini druge robe na taj dan nemamo nikakvih dokaza na raspolaganju. Možda takvi i slični podaci nisu nikada ni postojali. Zaključimo problem na slijedeći način: Doista postoji poteškoća oko kupovanja ukopnog platna na 15. Nisana koju je teško riješiti na zadovoljavajući način. S jedne strane, jer nam podatak donosi samo Marko, a nemamo ga kod druge dvojice sinoptika kao ni kod Ivana; s druge strane, jer nemamo nikakve podatke o nabavljanju platna petkom — na dan Priprave za subotu »jer bijaše velik dan ona subota« (Iv 19, 31) — u izvanbiblijskim pismima.

6. Polaganje u grob

Prema sinopticima Josip iz Arimateje, pošto je skinuo mrtvo tijelo Isusovo s križa i zavio u čisto platno, položio ga je u svoj grob izduben u pećini (Mt 27, 60; Mk 15, 46; Lk 23, 53). Pokapanje mrtvacu u špilje ili u grobove izdubene u stijeni povezano je s bojazni da dotični pokojnik nije umro nego samo obamro, budući da je bilo slučajeva kada je obamrlost (prividna smrt) ostala neotkrivena. Pošto bi bili položeni, njihovi su ih rođaci i prijatelji posjećivali na grobu za vrijeme prvoga dana nakon pokopa ili bi se postavljao stražar na njihove grobove. U vezi

³² Raban Gamaliel II. živio je oko 90. g. pos. Kr. R. Papa Stariji je živio u Babiloniji i umro oko 376. g. pos. Kr.

³³ Bab. Talmud (Soncino izd.), *Mo'ed IV*, str. 178.

³⁴ Kao gornja haljina u NZ imamo npr. Mk 14, 51: »Samo mladić neki, ogrnut plahtom (*sindōna*) po голу tijelu, išao je za njima.« Ukopna odjeća vjerojatno je bila načinjena iz iznosane robe, koja bi se povezivala i učvršćivala povojima i zavojima. Glava se pokrivala posebno.

³⁵ *Jewich Encycl.*, III, 436a.

³⁶ »Da me nitko nije pokopao u skupocjenoj odjeći«, Juda naređuje svojim sinovima (*Test. Jud.*, 26, 3).

s time evo jednoga zanimljivog teksta: »Ide se na mjesto ukopa i posjećuje se mrtvi do tri dana... Naime, dogodilo se jednom da je neki čovjek bio posječen i prividno umro, a onda je još živio 25 g. i potom umro. Neki drugi, koji je također prividno umro, rodio je potom još pet sinova pa tek onda umro« (*S'emahot* 8). Posjećivanje i čuvanje ukopanih mrtvaca pridonosilo je velike zasluge, osim toga oslobađalo od recitiranja nekih molitava (*Šema*, 18 blagoslova) i drugih dužnosti (*Bab. Talmud, Berakot* 18a).

Grobne jame udubene u stijeni mogle su redovito primiti dva do tri lijesa i mogle su biti upotrebljene više puta, jer su se kosti, pošto bi se tijelo raspalo, sakupljale u posudu ili škrinjiču za kosti (*ossuarium*) koja je bila postavljena po strani, na drugom mjestu.

Svi evanđelisti, osim Marka, konstatiraju da je grob u koji je položen Isus bio nov: »novi grob« (*Mt* 27, 60); »gdje još nitko nije bio položen« (*Lk* 23, 53); »nov grob, u koji još nitko ne bijaše položen« (*Iv* 19, 41). Od svih izvještaja o polaganju Isusova mrtvog tijela u grob najzanimljiviji je Matejev izvještaj pa ćemo se načas osvrnuti na njega, jer u njemu dolazi do izražaja veliko poštovanje i ljubav Josipa iz Arimateje prema Isusu. Evo najprije teksta: »Potom Josip uze tijelo, zavi ga u čisto platno te ga položi u svoj novi grob koji bijaše izdubao za se u pećini« (27, 59s).

Svaki je Židov priželjkivao da bude pokopan u »grobnicu svojih otaca« (*Post* 47, 30; 1 *Kr* 13, 22; 2 *Mak* 5, 10s), tj. u obiteljsku grobnicu. Isključivanje nekoga iz obiteljske grobnice bio je znak nesreće, nedostojanstva i kazne (usp. 1 *Kr* 13, 22; 2 *Ljet* 26, 23; 33, 20). Ova je čast bila uskraćena smaknutim zločincima. Prema židovskim pogrebnim propisima (*Sanh* 6, 5ss) svi oni koji su bili na smrt osuđeni i potom pogubljeni nisu imali pravo na privatni grob, što znači da nisu mogli biti pokopani u grobnicu svojih otaca. Kao što se ne može pokopati zločinac blizu vjernih, jer se bezbožac ne pokapa pored pravednika, isto tako se ne može pokopati veliki zločinac blizu maloga zločinca. U obadva slučaja to je zato da se ovi drugi ne bi obečastili (*Sanh* 47a). S tim u vezi donosimo jedan tekst: »Nisu običavali pokapati ga na mjesto ukopa njegovih otaca (otačku grobnicu), nego na dva javna mjesta što su se čuvala spremljena uz dvorište (sudsko), jedno za pogubljene mačem ili udavljene, drugo za kamenovane ili spaljene.«³⁷ Tek poslije, pošto se mrtvo tijelo raspalo, otprilike godinu dana od ukopa, kosti što su ostale mogle su biti prenesene u obiteljsku grobnicu, jer se smatralo da je kazna zadovoljena (*Sanh* 6, 8). Ova se odredba odnosila ne samo na pogubljene koje je židovski sud osudio, nego i na one koje je Rim osudio na razapinjanje; dakle, na sve bez razlike koji su podnijeli takvu smrt jer su bili grešnici.

Budući da su Židovi pridavali veliku važnost ukopu, nije onda ni malo čudno što je, u Isusovu slučaju, inicijativa skidanja s križa trojice smaknutih došla upravo od Židova. Ivan naglašava hitnost te mjere, ističući da subota započinje sa zalaskom sunca (19, 31). Htio je zapravo reći kako, prema *Pnz* 21, 23, prijeti opasnost onečišćenja ako bi tjelesa ostala preko noći, što za mnoge znači isključenje iz blagdanskih obreda. Pilat nije imao nekoga posebnog razloga da im ne udovolji, da bi odbio

³⁷ Danby, n. dj., str. 391; usp. također A. Büchler, *L'enterrement des criminels d'après le Talmud et le Midrach* u *REJ* 46 (1903) 74—88.

njihovu molbu. Odbijanje izručenja mrtvog tijela i odgađanje ukopa za neko vrijeme bilo je za Židove i njihov vjerski osjećaj nešto strašno, što nisu mogli poželjeti ni najvećem zločinu. Jer, ni smaknutima nije se mijekao lijes ili ukopna plahta, nego im se mijekao privatni grob. »Ako je netko ostao preko noći nepokopan, tko bi mu iskazao počast, tj. pribavio mu lijes i ukopnu odjeću, taj ne bi prekršio propis« (Sanh. 6, 7b).

Pošto im je Pilat odobrio tjelesa trojice razapetih, rimski vojnici ubijaju drugu dvojicu lomeći im golijeni, a Isusu »kada vidješe da je već mrtav, njemu ne prebiše golijeni, nego jedan od vojnika kopljem probode bok, pa odmah poteče krv i voda« (Iv 19, 32—34), kako bi bili sigurni da je mrtav. Isus, dakle, budući da je bio osuđen na smrt i razapet na križ kao zločinac, nije mogao očekivati bolji ukop niti se nadati ljepšem grobu od onoga koji je židovski zakon propisivao na smrt osuđenima. Pa ipak, zahvaljujući neobično pobožnom poštovanju prema mrtvima jednoga čovjeka iz Arimateje,³⁸ imenom Josipa, njegovoj posebno velikoj ljubavi prema Isusu, odanosti prema Gospodinu, mrtvo tijelo Isusovo ukopano je na dostojan način; štoviše, položeno je u častan grob, izduben u stijeni i nov, kakav su imale samo dobrostojeće osobe i uglednici. Plemenitost Josipa iz Arimateje posebno se očituje u tome da je Isusu ustupio svoj vlastiti grob što ga je spremio za svoju obitelj.

Prema svoj četvorici evanđelista, skidanje s križa i sahranu preuzeo je na sebe Josip iz Arimateje (Mt 27, 57—60; Mk 15, 42—46; Lk 23, 50—53; Iv 19, 38—42), budući da Isus, osim svoje Majke, vjerojatno nije imao nikoga od rodbine ili intimnih prijatelja u Jeruzalemu, koji bi se usudio zaiskati njegovo tijelo. Apostoli su se razbježali zbog straha. Josip iz Arimateje, član Sinedrija, nastanjen u Jeruzalemu, usudio se poći k Pilatu. Radilo se o dosta riskantnoj i delikatnoj stvari, jer je dotični mogao biti smatran njegovim pristašom, uz to je mogao biti kažnjen od strane Rima, jer molba nije bila upućena od roditelja.

6.1. Kamen na grobnim vratima

Budući da još uvijek nisu postojala groblja u smislu kakva mi poznajemo i imamo danas, mrtvi su se pokapali na vlastitim posjedima i komadićima zemlje (usp. Tob 14, 12; 1 Mak 2, 70; 9, 19; Sanh. 6, 5; Bab. Talmud, *Bāva bātra* (Posljednja vrata) 100b; Jeruz. Talmud, *Mo'ed Katān* 2, 81b), i uvijek izvan naseljenih mjesta. Unutar Jeruzalema bilo je zabranjeno imati grobove. Oni su trebali biti udaljeni najmanje 50 lakata od grada (1 lakat = 45 cm): »U Jeruzalemu ne smije ostati preko noći nijedan mrtvac, ne ostavljaju se u njemu nikkakve ljudske kosti, ne uređuje se u njemu mjesto za grobove...« Jeruz. Talmud, *N'gaim* [Rane] 6, 2). Sličan propis nalazimo u traktatu *Bāva bātra* 2, 9: »Mjesta živodera, groblja, kožarnice moraju biti udaljeni 50 lakata od nekoga grada (osobito od Jeruzalema).«³⁹

³⁸ Vjerojatno je riječ o Rami u gorju Efrajim, Samuelovu zavičaju i mjestu njegova djelovanja i ukopa (1 Sam 2, 11; 7, 17), odnosno Ramatajimu (1 Sam 1, 1) ili kasnijem Ramataimu (1 Mak 11, 34).

³⁹ Izgleda da su kraljevi i proroci ipak bili pokopani unutar gradova (usp. 1 Sam 25, 1; 2 Kr 2, 3; 1 Kr 2, 10; 16, 6, 28; 2 Kr 10, 35; 13, 9; 2 Ljet 16, 14; 28, 27). Budući da je broj stanovnika nekih gradova bio u stalnom porastu, sve više

Dvojica sinoptika slažu se i izričito kažu da, pošto je položio Isusovo tijelo u novi grob izduben u pećini, Josip »zatim na vrata navali velik kamen i ode« (Mt 27, 60; Mk 15, 46). Da je kamen doista bio navaljen na ulaz u grob, svjedoče nam sva četvorica evanđelista u izvještaju o uskrsnuću, u kojemu spominju veliki kamen: »anđeo Gospodnji siđe s neba, pristupi te odmaknu kamen i sjede na nj« (Mt 28, 2); »među sobom su govorile: 'Tko će nam odmaknuti kamen s vrata na grobu?' I kad pogledaju, vide da je kamen već odmaknut. Bio je, uistinu, vrlo velik (Mk 16, 3s); »nađoše kamen odmaknut s groba« (Lk 24, 2); »... dođe na grob Marija iz Magdale i opazi kamen dignut s groba« (Iv 20, 1).

Zatvaranje groba s velikim kamenom odgovara židovskim pogrebnim običajima, usp. traktat *Ohilot* (Šatori) 3, 10, a svrha mu je bila da zaštiti leš od lutajućih divljih zvijeri. U nekim slučajevima, npr. kada se radilo o mrtvacu iz dobrostojeće ili ugledne obitelji, teški je kamen mogao poslužiti i kao zaštita od eventualnih krađa tijela ili nakita koji se također pokatkada stavljao skupa s mrtvacem. I u Isusovo vrijeme kradljivci, koji su harali po grobovima, nisu bili isključeni, kao što možemo zaključiti iz preventivnih mjera što su ih glavari svećenički skupa s farizejima poduzeli. Oni su naime otišli kod Pilata s molbom: »Gospodaru, sjetili smo se da je onaj varalica još za života rekao: 'Poslije tri dana uskrsnut ću'. Zato naredi da mu se čuva grob do trećeg dana, da ne bi došli njegovi učenici i ukrali ga« (Mt 27, 63s). Međutim, stavljanje Isusova groba pod stražu imalo je drugi cilj. Isusovim neprijateljima nije ni na kraj pameti sprečavanje krađe, jer u nju nisu vjerovali, nego »sprečavanje« uskrsnuća kojeg su se pribojavali. Osiguranje groba, pečačenje kamena i postavljanje straže u Isusovu je slučaju poduzeto radi predusretanja neželjenog događaja uskrsnuća. Neuspješnost mjerā opreza pokazuje da su Židovi mislili na uskrsnuće, a ne na moguću krađu koju su do zubi naoružani vojnici mogli spriječiti. Budući da je navještaj uskrsnuća nerazumljiv čak i Dvamaestorici (usp. Mk 9, 10), koje prazan grob ne uspijeva uvjeriti (Lk 24, 11s), i njima je u glavi ideja odnošenja mrtvoga tijela: »Uzeli su Gospodina iz groba, i ne znamo kamo su ga stavili« (Iv 20, 2), posve je razumljivo zašto su glavari svećenički i starješine mogli proturiti ideju krađe mrtvoga tijela Isusova, unatoč neuvjerljivim izjavama vojnika (Mt 28, 12ss). U svemu tome dobro nam je pomogla i činjenica stvarnih krađa koje u ono vrijeme nisu bile rijetke.

se osjećala potreba za grobljima, svakako izvan gradskih zidina (usp. termin *polyándrion*, Ez 39, 15). Jedno takvo groblje, čini se, postojalo je u dolini kidronske ili dolini Jošafat: »groblje sinova pučkih« (2 Kr 23, 6). U NZ spominje se kupovina »lončareve njive za groblje strancima« (Mt 27, 7); vjerojatno je riječ o njivi bogatog glinom koja se kopala i čije su rupe i udubine bile upotrebljive za grobove.

HISTORICAL INFORMATION RELATIVE
TO THE BURIAL OF JESUS

Summary

In this article the author deals with the manner of burial and the customs common to the Jews in the relation of the burial of Jesus. The Jews uniformly disposed of the corpse by entombment where possible, and failing that, by interment; extending this respect to the remains even of the slain enemy and malefactor, in the latter case by express provision of law. The interments are a chronicle of the strong family feeling among the Jews. Thus it was deemed a misfortune or an indignity, not only to be deprived of burial, but, in a lesser degree, to be excluded from the family sepulchre. The relation of the evangelistic narrative to the mode of burial of the Jews is obvious. Departing from the Roman Law which annexed a further penalty to execution, the refusal of burial, and the request for the body, the author analyses the duty of burial, the time of burial, the preparation of the body (washing, anointing, clothing), the place of burial (its site and shape) and the large stone capable of being rolled, confirming all with the OT, NT and Rabbinical texts.